

نقش امراض مُسری (مانند کرونا در زمان کنونی) در تعطیلی مناسک دینی، خصوصاً حج و عمره و پیامدهای آن

حافظ نجفی^۱

چکیده

همواره شیوع مریضی های مُسری (مانند کرونا در زمان کنونی)، دگرگونی زیادی در زندگی مردم دنیا به وجود آورده است؛ از جمله باعث تعطیلی مراکز دینی و محدودیت در انجام مناسک حج شده و برای برخی از مردم از نظر اعتقادی شبهه هایی را ایجاد کرده است. در این مقاله، که با روش توصیفی - تحلیلی نگارش یافته نویسنده به دنبال پاسخ به این سؤال است که مریضی های مُسری چه نقشی در تعطیلی یا محدودسازی مراسم حج داشته و این تعطیلی چه پیامدهای مثبت و منفی به دنبال خود آورده است؟ براساس گزارش رسانه ها و برابر نظر اندیشمندان و تحلیل گران، امراض واگیردار سبب تضعیف جایگاه دین شده و برای برخی از افراد شبهه هایی نسبت به اعتقادات و باورهای دینی به وجود می آورد.

برخی دیگر از اندیشمندان بر این باور هستند که شیوع مریضی های مسری عامل رویکرد مثبت به دین و امور اخلاقی می شود؛ همان طور که می بینیم بعد از شیوع امراض خطرناک و مسری (از جمله کرونا در زمان کنونی)، بسیاری از پیروان ادیان با بلند کردن دست نیاز به سمت خداوند، بیش از گذشته به قدرت لایزال الهی احساس نیاز کردند. از سوی

۱. سطح چهار حوزه علمیه و عضو گروه اخلاق و اسرار پژوهشکده حج و زیارت.

دیگرین پدیده باعث بیداری از غفلت و عامل نوع دوستی میان اقشار مختلف مردم شد و تعطیلی برنامه‌های دینی، از جمله حج، به دلیل توجه ویژه به امور بهداشتی است و شبهات مطرح شده مبنای علمی ندارد.

کلیدواژه‌ها: امراض مُسری (کرونا)، مناسک دینی، حج و عمره، پیامدها

مقدمه

حج یکی از ارکان (کلینی، ۱۳۸۹، ق، ج ۲، ص ۱۸) و احکام ضروری دین اسلام است که برای تعطیلی آن در روایات هشدارهای زیادی داده شده است. امام علی علیه السلام در آخرین وصیت خود به امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام فرمودند:

الله الله فی بَیْتِ رَبِّکُمْ لِامْتَلُوهُ مَا بَقِیْتُمْ، فَإِنَّهُ اِنْ تُرِکَ لَمْ تُنَاطِرُوا. (شریف رضی، ۱۳۶۹، ش، نامه ۴۷)

خدا را خدا را [در نظر داشته باشید] در باره خانه پروردگارتان، آن را تا زنده هستید خالی نگذارید که اگر آنجا، رها شود مهلت داده نخواهید شد.

امام صادق علیه السلام فرمودند:

اگر مردم رفتن به حج را ترک کنند، بر حاکم اسلامی است که آنان را بر این کار و بر حضور در کنار خانه خدا وادار کند و اگر زیارت پیامبر صلی الله علیه و آله را هم ترک کنند، بر حاکم اسلامی است که آنان را به زیارت قبر پیامبر و بودن در کنار مرقد نبی وادار کند. اگر آنان هزینه سفر حج را نداشتند، حاکم از بیت المال مسلمین پرداخت کند. (شیخ صدوق، ۱۴۱۳، ق، ج ۲، ص ۴۲۰)

با وجود این تأکیدها اما در صفحات تاریخ، نمونه‌های متعددی از تعطیلی حج را شاهد هستیم. برابر گزارش‌های تاریخی تاکنون به دلیل تنش‌های سیاسی، بلاهای طبیعی، شیوع بیماری و آگیردار، رکود اقتصادی و گرانی، نا امنی و وجود حرامیان و راهزن‌ها در مسیرهای مکه و مدینه و... حج تعطیل شده است. (خبرگزاری رسمی حوزه

علمیه، کد خبر: ۸۸۹۴۴۵ ۱۵ اسفند ۱۳۹۸ ش)

آخرین نمونه تعطیلی حج مربوط به بیماری همه‌گیر کرونا در سال ۱۴۴۱ قمری است. (خبرگزاری مهر، کد خبر ۴۹۶۴۷۹۱ ۱۳ تیر ۱۳۹۹ ش) پس از پیدایش ویروس کرونا در ووهان چین، سازمان بهداشت جهانی نسبت به فراگیری و تلفات گسترده آن در سراسر دنیا هشدار داد و اعلام کرد ممکن است تأثیر منفی و پیامدهای زیانبار آن تا مدت‌های طولانی ادامه داشته باشد و تنها راه مقابله با آن نیز قرنطینه شهرها و فاصله اجتماعی است. (پایگاه خبری و اطلاع‌رسانی وزارت بهداشت «فاصله‌گذاری اجتماعی، ضرورتی در دست فراموشی»، ۱۱ تیر ۱۳۹۹ ش) این امر باعث تعطیلی بسیاری از کسب و کارها و مراکز عبادی، علمی و آموزشی و مختل شدن زندگی عادی مردم شد.

یکی از پیامدهای شیوع کرونا، محدودیت و سپس تعطیلی مراکز عبادی و مذهبی (مانند مساجد، کلیساها و زیارتگاه‌ها) و تعطیلی حج و عمره بوده است. در ایران نیز پس از مدتی مخالفت، در نهایت تولیت آستان‌های حرم مطهر امام رضا علیه السلام و حضرت معصومه علیها السلام و حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام در روز ۲۷ اسفندماه با صدور بیانیه‌ای مشترک، از تعطیلی این حرم‌ها خبر دادند. (دیار آفتاب، پایگاه خبری استان مرکزی، ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۹ ش)

مساجد تعطیل شد (خبرگزاری تسنیم، اسفند ۱۳۹۸ ش)، اقامه نماز جمعه در مراکز استان‌ها و اکثر شهرستان‌ها لغو شد. (ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۳۵۲۰۵۲، فروردین ۱۳۹۹ ش) رئیس جمهور ایران تعطیلی مساجد و مراکز مذهبی را یک امر اضطراری و از روی ناچاری دانست. (روزنامه دنیای اقتصاد، ۲۸ اسفند ۱۳۹۸ ش، شماره خبر: ۳۶۳۷۱۱۰)

مسئولان عراقی اعلام کردند: زیارت عتبات عالیات بعد از رفع بحران کرونا امکان‌پذیر است. (مشرق، کد خبر: ۱۰۶۲۰۵۲، ۲۷ فروردین ۱۳۹۹ ش) عربستان ابتدا طواف کعبه را (مشرق، کد خبر: ۱۰۴۸۸۷۳، ۱۵ اسفند ۱۳۹۸ ش) و سپس نماز جماعت مسجد الحرام و مسجد النبی در ماه رمضان را تعطیل کرد. (خبر آنلاین، کد خبر: ۱۳۷۹۳۳۰، ۲ اردیبهشت

۱۳۹۹ش؛ سایت یورونیوز فارسی، ۲۰۲۰/۰۲/۲۷) و به دنبال آن، مناسک حج نیز در سال ۱۴۴۱ قمری (۱۳۹۹ش) برای عموم حج‌گزاران تعطیل شد.

تاکنون تعداد مبتلایان به ویروس کرونا در جهان، تا این تاریخ (۱۲ بهمن ۱۳۹۹ش) به بیش از ۱۰۳ میلیون و ۱۳۸ هزار نفر، و تعداد قربانیان این ویروس نیز از دو میلیون و ۲۲۹ هزار نفر فراتر رفته است. (شهرآرانیوز، کد خبر: ۵۷۴۱۸ ۱۲ بهمن ۱۳۹۹ش) با توجه به جهش‌های زیادی که این ویروس داشته، نوع انگلیسی آن از نظر کشندگی و فراگیری به مراتب از نوع چینی افزون‌تر است و سلامت مردم را به صورت جدی تهدید می‌کند. از این رو تعطیلی حج و دیگر مناسک دینی در سال ۱۴۴۲ قمری نیز بسیار محتمل است. تعطیلی مراکز عبادی و مذهبی، شبهه‌ها و سؤال‌هایی را برای برخی از مردم به وجود آورد. تاکنون در این زمینه تحقیقات و بررسی‌های زیادی را اندیشمندان انجام داده‌اند و مقالاتی به رشته تحریر درآورده‌اند. (پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی) این مقاله نیز با درک این ضرورت و با هدف پاسخ‌گویی به شبهات ایجاد شده در زمینه تعطیلی مراسم‌های دینی، خصوصاً مناسک حج، نگارش یافته و سعی شده است بر اساس دیدگاه اندیشمندان، پاسخ‌هایی به این شبهه‌ها داده شود.

شیوع امراض مُسری (مثل کرونا) و پیامدهای معنوی و اعتقادی آن

فراگیری ویروس کرونا، دگرگونی زیادی در زندگی مردم دنیا به وجود آورد. روابط و مناسبات اجتماعی، تعلیم و تعلم، کسب و کار و دادوستدها، حضور در ادارات و ارائه خدمت در مراکز دولتی و خصوصی و دیگر فعالیت‌های عمومی تحت تأثیر این پدیده نوظهور قرار گرفت و به یک باره سبک زندگی مردم تغییر کرد. یکی از تأثیرات مهم گسترش این ویروس، تعطیلی یا محدود شدن فعالیت مراکز دینی (مانند مساجد، کلیساها، معابد، کنیسه‌ها، زیارتگاه‌ها و دیگر مراکز تجمعات دینی)، خصوصاً تعطیلی حج و عمره و برنامه‌های مسجدالحرام و مسجدالنبی بود.

از میان همه اتفاقات یادشده، مسئله اخیر بیش از دیگر موضوعات، نگاه‌ها را به خود جلب کرد و بهانه‌ای شد تا فرصت طلبان، شبهه‌های زیادی را علیه مبانی دینی و باورها و اعتقادات مردم مطرح کنند. (خبرآنلاین، ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۹ ش). برخی از تحلیل‌گران اعلام داشتند: این شرایط موجب تضعیف باورهای دینی مردم می‌شود؛ چراکه ابهاماتی مانند آینده جامعه دیندار پس از تعطیلی مراکز دینی و اجتماعات مذهبی، روشن نبودن تکلیف فرائضی مثل حج تمتع که لازمه‌اش حضور میلیونی مردم از سراسر دنیاست، تضعیف باورهای دینی را پیش روی جوامع دیندار قرار داده است؛ بدین جهت کرونا آینده تاریکی برای دین و اعتقادات مذهبی رقم خواهد زد. (جواد درویش، اندیشکده راهبردی مهاجر، سال ۱۳۹۸)

دلایل مدافعان تضعیف باورهای دینی با شروع کرونا

افرادی که از بحران الهیاتی و تضعیف دین باوری دفاع می‌کنند، حداقل به یکی از موارد زیر استناد می‌کنند:

۱. رحمت خداوند و رابطه آن با شرور و بلاها در عالم

برخی از صفات خداوند مثل رحمت واسعه و خیر مطلق بودن او با امراض و بلاهای طبیعی سازگاری ندارد. شبهه افکنان می‌گویند: چرا خداوند از بروز این بلاها و امراض کشنده جلوگیری نمی‌کند؟ در نتیجه این موضوع هنگام بلایای بزرگی مانند بحران همه‌گیری کرونا، به اذهان مردم خطور می‌کند و ایمان آنها را متزلزل می‌سازد. (ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۳۵۵۹۱، ۱۵ فروردین ۱۳۹۹ ش)

۲. توقف مناسک دینی جمعی و تعطیلی مراکز مذهبی

ملموس‌ترین تأثیر کرونا بر دین، تعطیل شدن مراکز دینی، زیارتگاه‌ها، خصوصاً تعطیلی حج و عمره است که عملاً به معنای جدا شدن بخش زیادی از مردم از اتصال‌های دینی و مذهبی است. شبهه افکنان اظهار می‌کنند: حرم‌ها و زیارتگاه‌ها، ملجأ و پناهگاه مردم و جایگاه شفا گرفتن و طلب حاجات و مکه و مسجدالحرام محل امن از همه آسیب‌ها

هستند: ﴿وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا﴾؛ (آل عمران: ۹۷) «هر کس وارد آن شود در امان خواهد بود». پس چرا در زمان کرونا آنجاها تعطیل و مردم از حضور در آن مکان‌های مقدس محروم می‌شوند؟! (خبرگزاری رسمی حوزه علمیه، کد خبر: ۸۹۶۱۳۵، ۲۸ فروردین ۱۳۹۹ ش)

سفر حج آرزوی بسیاری از مسلمانان است، اما شیوع کرونا و لغو شدن برنامه حج باعث ناامیدی زیادی برای مسلمانان شد. بسیاری از آنها برای انجام حج سال‌ها وقت صرف کردند و با اشتیاق فراوان منتظر لحظه سفر به مکه بودند (ایکنا، کد خبر: ۳۹۰۸۰۱۲، ۱۱ تیر ۱۳۹۹ ش)، اما بیانیه دولت سعودی در باره تعطیلی مراسم حج تمتع موجب شد میلیون‌ها مسلمان به دلیل حفظ زندگی خود، سفر خود را به تعویق افکنند. یاسر قاضی (رئیس یک حوزه اسلامی در آمریکا) که قرار بود سال جاری (۱۴۴۱ ق) ۲۵۰ مسلمان را به زیارت خانه خدا ببرد، می‌گوید:

حج یک تجربه دگرگون‌کننده، احساسی و معنوی است، از زمانی که دولت سعودی بیانیه خود را مبنی بر تعطیلی حج اعلام کرد، حس تهی‌سازی و فقدان معنویت و غم بزرگی را در روح خود احساس می‌کند. (روزنامه دنیای اقتصاد، شماره خبر: ۳۶۶۶۳۶۰، ۵ تیر ۱۳۹۹ ش)

۳. توفیق نسبی علم و از میدان بیرون کردن دین

از ابتدای شیوع کرونا چشم‌ها به دو مرکز علمی و دینی دوخته شد. انتظار از مراکز علمی این بود که دانشمندان برای ساختن واکسن و ارائه راه حل علمی اقدام کنند و با ارائه داروهای مؤثر، مردم را از آسیب‌های کرونا مصون سازند. انتظار از مراکز دینی هم این بود که با تقویت بعد ایمانی و معنوی، مردم را در برابر این بلیه جهانی مقاوم سازند و با استمداد از ادعیه و امور معنوی به مداوای روح و روان مردم مبادرت ورزند. در چنین شرایطی این پرسش مطرح می‌شود که اگر با دارو و واکسن مشکل حل می‌شود، چه نیازی به توصیه‌های معنوی دین وجود دارد؟! وقتی علم گره‌گشایی می‌کند، چه نیازی به دین

است؟! (خبرگزاری رسمی حوزه علمیه، کد خبر: ۸۹۶۱۳۵، ۲۸ فروردین ۱۳۹۹ ش).

دلایل مدافعان تقویت باورهای دینی در پی شیوع کرونا

برخی دیگر از تحلیل‌گران، برخلاف دیدگاه پیشین، مدعی هستند فراگیری امراض عمومی، مثل کرونا و عجز بشر در برابر آن، موجب تغییرات بنیادین در جهان بیرون و درون انسان شده و بازگشت به خویشتن، به دین و معنویت را به دنبال خواهد داشت. در واقع کرونا تلنگری برای بشریت و عامل بیداری از غفلت هاست. (ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۱۴۵۹۵، ۲۷ اسفند ۱۳۹۸ ش) مهم‌ترین ادله این دیدگاه را این‌گونه می‌توان بیان کرد:

۱. خضوع تاریخی انسان در پی شیوع امراض عمومی واگیردار

با شیوع کرونا همه برنامه‌ها و پیش‌بینی‌ها به هم ریخت و اکثر مردم به ناتوانی خود در مدیریت امور زندگی و قدرت و عظمت خداوند پی بردند. شاهد آن هم رویکرد مردم دنیا (با وجود گرایش‌های مختلف اعتقادی و مذهبی) به دعا و مددجویی از خداوند است. این تجمعات معنوی در اقصانقاط دنیا برگزار شده و گزارش‌های آن موجود است. (ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۱۴۵۹۵، ۲۷ اسفند ۱۳۹۸ ش)

بدیهی است دست‌نیاز به سوی خداوند، ناشی از عقیده درونی به آفریدگاریکتابت است و به دین و مذهب خاصی اختصاص ندارد. در دنیای غرب، پاپ فرانسیس از همه مسیحیان برای دعای همگانی دعوت کرد. ترامپ (رئیس‌جمهور پیشین آمریکا) نیز یک روز را روز ملی دعا و نیایش برای نجات از این بلیه اعلام کرد. نخست‌وزیر ایتالیا از مردم خواست با دعا و توسل از حق تعالی نجات کشورشان را از این بلیه مسئلت کنند. حتی شهرداری شهر «کارپی» در ایتالیا، به دنبال شیوع گسترده ویروس کرونا در این کشور برنامه دعا برای نجات از این بیماری را اجرا کرد و جالب اینکه در این برنامه آیتاتی از قرآن هم تلاوت شد؛ زیرا همه به این باور رسیده‌اند که امور عالم با اراده الهی جریان می‌یابد و غفلت از توسل و یاد خدا می‌تواند نتایج شومی برایشان داشته باشد. (ایکنا، «دعای ادیان

برای رهایی از کرونا در ایتالیا» دوم فروردین ۱۳۹۹ ش، خبرگزاری رسمی حوزه کد خبر: ۹۱۵۱۰۱، ۳۱ مرداد ۱۳۹۹ ش). با وجود چنین چشم اندازی از وقایع عالم وجود، تصور اینکه این بیماری بدون خواست و اراده الهی مرتفع شود، خیالی باطل است.

۲. تضعیف جهان بینی علمی

در دوره کنونی، که دوره عقلانیت بشر نام گرفته، برخی مدعی هستند که انسان می تواند پدیده ها را بدون نیاز به خدا و صرفاً به وسیله علم توضیح دهد. اما در بحران شیوع کرونا، حرف های ضد و نقیض دانشمندان درباره علل و عوامل کرونا و چگونگی درمان آن، سردرگمی انسان را در پیش بینی آینده جهان کرونایی بیشتر کرده است. (ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۱۴۵۹۵، ۲۷ اسفند ۱۳۹۸ ش)

همه سلاح ها حتی قدرتمندترین آنها مثل سلاح های اتمی و میکروبی نیز در مقابله با این ویروس عاجز شدند و کبر و غرور ناشی از قدرت مادی و تسلیحاتی مستکبرین دنیا، هیچ انگاشته شد.

این ویروس با همه کوچکی اش تمام دنیا را تکان داد، باعث لغو شدن بسیاری از جلسات مهم دنیا، حتی سازمان ملل، شد. (ایرنا، کد خبر: ۸۴۰۸۹۳۴۰، ۶ آبان ۱۳۹۹ ش) و رکود شدید اقتصادی، کاهش فروش نفت (ایرنا، کد خبر: ۸۴۰۶۸۶۰۴، ۱۹ مهر ۱۳۹۹ ش) و افت شاخص بورس های بین المللی و... را در پی داشت. (دویچه وله فارسی، «بحران کرونا، سقوط بورس های جهان» ۲۰۲۰، ۲۰۲۰) گویی انسان با ناامیدی از روش های علمی، به دنبال مأویایی در افکار متافیزیکی و باورهای مذهبی خود می شود؛ چراکه «إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (بقره: ۲۰ و ۱۰۶). می توان از این فرصت برای تبیین ارزش های معنوی در خصوص لزوم دوری از کبر و غرور و منیت و خودپسندی، بهره برد و قدرت خدا را یادآور شد.

۳. زنگ بیدار باش و رهایی از غفلت

زندگی انسان ها سرشار از حوادث تلخ و شیرین است. آنها هنگام روبه رو شدن با

مصائب و مشکلات، چاره مشکل خود را از خدای بی همتا طلب می کنند؛

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ﴾

(الأنعام: ۴۲)

و بی تردید ما به سوی امت هایی که پیش از تو بودند، [پیامبرانی] فرستادیم؛ پس آنان را [هنگامی که با پیامبران به مخالفت و دشمنی برخاستند]، به تهیدستی و سختی و رنج و بیماری دچار کردیم، باشد که [در پیشگاه ما] فروتنی و زاری کنند.

مضمون آیه فوق در زمان شیوع بسیاری از مرضی های عمومی، مثل ویروس کرونا، محقق شد؛ زیرا این ویروس ضمن اینکه آسیب های جدی و خسارت های فراوانی به همراه داشت، اما از سوی دیگر توانست با ایجاد بیداری و غفلت زدایی از انسان ها، دل ها را متوجه خدا سازد. مردم در سراسر دنیا وقتی با موج فزاینده مرگ و میر ناشی از کرونا مواجه شدند، دریافتند که با وجود همه سرمایه ها و تجهیزات مالی، فنی و علمی به عنوان دستاورد عصر مدرن، همچنان دستشان خالی است و نیازمند تکیه گاهی هستند تا بدان پناه ببرند. همچنان که امام صادق (ع) فرمود:

آن چیزی که انسان در گرفتاری ها بدان پناه می برد، همان خداست که قادر بر نجات است؛ آنجا که فریادرسی نیست، تنها او فریادرس انسان است.»
(مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۳، ص ۴۱)

۴. ارزش قائل شدن به کرامت و شرافت انسان در دین اسلام

تعطیلی موقت اعمال و مناسک دینی در زمان گسترش امراض عمومی، این پیام را با خود به همراه آورد که دین برای جان انسان ها ارزش قائل است. وقتی پای جان آدمی در میان باشد، اولویت با جان گران بهای اوست. از این رو تعطیلی موقت اماکن دینی، نه تنها شکستی برای دین محسوب نمی شود، بلکه نشان دهنده ارزشی است که دین

برای جان آدمی قائل شده و به همین خاطر حفظ جان انسان را نسبت به مناسک دینی اولویت داده است.

نمونه‌های زیادی در تاریخ سراغ داریم که علمای دین به خاطر ناامنی‌ها و خطراتی که در سفر حج وجود داشت یا سفر از برخی مسیرها را تحریم یا به طور کلی رفتن به حج را ممنوع اعلام می‌کردند. میرزای قمی (۱۱۵۱-۱۲۳۱ق)، که در سال ۱۲۱۲ قمری به حج رفته بود، سال‌های بعد با دریافت گزارش رفتار وهابیان در مسیر حج با شیعیان، امنیت را از شروط حج دانست. و تصریح کرد که در آن وضعیت، نه خود به حج می‌رود و نه به دیگری اجازه سفر می‌دهد. (سامانی، ۱۳۹۷ش، ص ۱۳۳-۱۱۷)

شیخ فضل‌الله نوری نیز در سال ۱۳۱۹ قمری سفر از راه جبل را تحریم کرد. وی که خود از این مسیر به حج رفته بود، در بازگشت، نه تنها خود او سفر حج از این راه را حرام دانست، بلکه مراجع تقلید شیعه را نیز قانع کرد که سفر از این راه را تحریم کنند. (سامانی، ۱۳۹۷ش، ص ۱۳۳-۱۱۷) به دنبال فتوای شیخ فضل‌الله نوری، این حکم تحریم را بسیاری از فقیهان آن روزگار تأیید کردند. (احمدیان، ج ۵، ص ۵۵۳؛ جعفریان، ۱۳۷۹ش، ص ۵۴-۷۹ و ج ۷، ص ۲۱ و ۲۲)

۵. شکوفایی حس انسان دوستی و احساس مسئولیت همگانی

طبق یک دیدگاه رایج بین متفکران اسلامی، اساساً فلسفه شرور و رنج‌ها در این دنیا، آزمایش انسان‌هاست تا در پس مصیبت ظاهری، رحمت واقعی را ببینند. (مطهری، ۱۳۹۲ش، ج ۱، ص ۱۷۶) یکی از پیامدهای امراض عمومی مثل بحران کرونا این است که سبب نزدیکی قلب‌ها و کاهش غرور انسان شد و فرصتی برای تفکر بیشتر انسان درباره گذشته و آینده خود فراهم می‌آورد. (خبرگزاری فارس، ۴ فروردین ۱۳۹۹ش)

در این مدت جلوه‌های بسیار زیبایی از انسان دوستی مؤمنان با دیگران در قالب کمک‌های مؤمنانه انجام شد و مردم با ایمان، داشته‌های خود را با دیگران تقسیم کردند،

خیلی از صاحبان املاک، اجاره‌بهای ملک خود را به خاطر کسادى کسب وکارها از مستأجران دریافت نکردند. (ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۱۷۰۶۰، ۲۷ اسفند ۱۳۹۸ ش) بسیاری از پزشکان، بیماران خود را رایگان ویزیت کردند (خبرآنلاین، ۲۱ اسفند ۱۳۹۸ ش)، صاحبان کارگاه‌ها و کارخانه‌های زیادی ماسک و مواد ضد عفونی رایگان در اختیار مردم قرار دادند (ایرنا، کد خبر: ۱۰۸۳۹۱۷۶۰۸، ۱ شهریور ۱۳۹۹ ش) و انسان‌های ایثارگر به صورت رایگان در مراکز بهداشتی و درمانی به بیماران خدمت رسانی کردند؛ بدون اینکه وظیفه‌ای داشته باشند. (پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، ۳۰ شهریور ۱۳۹۹ ش؛ تسنیم، ۴ آذر ۱۳۹۹ ش) گروه‌های زیادی به خاطر رضای خداوند با اخلاص تمام و بدون هیچ چشم‌داشتی به پرستاری از بیماران و تغسیل و تکفین جان‌باختگان و ضد عفونی و گندزدایی معابر و خیابان‌ها و خودروها پرداختند. همه این خدمات با قصد و انگیزه معنوی و تقرب الی الله صورت می‌گرفت. این حرکت‌ها در واقع جلوه عینی و عملی آیات قرآن (آل عمران، ۱۳۴) و سخنان حضرات معصومین علیهم‌السلام را در مواسات و انفاق و تعاون و همیاری به هم‌کیشان و هم‌میهنان به نمایش گذاشت؛ گویی جامعه به یک «پیکر واحد» تبدیل شده است. (خبرآنلاین، ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۹ ش؛ ایسنا، ۲۷ فروردین ۱۳۹۹، کد خبر: ۹۹۰۱۲۷۱۵۶۶۱، ایرنا، ۲۲ اردیبهشت ۱۳۹۹ ش، کد خبر: ۸۳۷۸۳۳۱۴)

۶. اجتناب از ارتباط‌های جسمانی با دیگران

با شیوع امراض واگیردار، مثل کرونا، همه مردم دنیا متوجه می‌شوند یکی از راه‌های گسترش این ویروس، ارتباط‌های جسمانی با دیگران است که باید از آن اجتناب کرد. این می‌تواند یادآور تعالیم اخلاقی و اجتماعی دین باشد که می‌گوید در روابط با دیگران، خصوصاً بین زن و مرد اجنبی، باید حریمی وجود داشته باشد. (امام خمینی رحمته‌الله، ۱۳۷۳ ش، ج ۲، ص ۴۸۵-۴۸۶) وگرنه آلودگی‌های ناشی از بی‌عفتی و بی‌غیرتی، خانواده‌ها و سپس سلامت جامعه جهانی را با مشکل مواجه می‌سازد. همچنان که امراض خطرناکی مثل

ایدز و... نیز از پیامدهای ارتباطات غیر متعارف است. (فصلنامه حقوق پزشکی، سال دوم شماره چهارم، بهار ۱۳۸۷، ص ۱۶۷ - ۱۳۰)

۷. پرهیز از محیط‌های آلوده

با شیوع مریضی‌هایی مثل کرونا همه مردم دنیا متوجه شدند باید از محیط‌های آلوده اجتناب کرد. این یادآور حکیمانه بودن تعالیم دین اسلام است که ضمن توصیه مردم به تقوا و رعایت حدود الهی، حضور در محیط‌های آلوده و ضد اخلاقی (مانند پارتی‌ها، مجالس مختلط و...) را برای سلامت انسان مضر قلمداد کرده است. جامعه بشری آموخت که پیش‌گیری از آلودگی‌ها مهم‌ترین عامل نجات انسان است؛ همان‌گونه که دستورات اخلاقی دین، ورع و پرهیزکاری را به ما یادآور شده است. علی عَلَيْهِ السَّلَامُ فرمود:

عَلَيْكُمْ بِالزُّومِ الدِّينِ وَالتَّقْوَى وَالتَّقِيَنِ فَهِنَّ أَحْسَنُ الْحَسَنَاتِ وَبِهِنَّ تُنَالُ رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ.
(آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۴۴۸)

بر شما باد ملازمت با دین و تقوا و یقین، پس آنها بهترین نیکی‌هاست که با آنها به بالاترین درجات نایل می‌شوید.

۸. پرهیز از بی‌نظمی و قانون‌گریزی

هنگامی که مردم دنیا با پدیده‌هایی مثل امراض مُسری مواجه می‌شوند با عمق جان درک می‌کنند که بی‌نظمی اجتماعی و قانون‌گریزی آسیب‌زا است. در موضوع کرونا هر کشوری که مردمش به قوانین و دستورالعمل‌های آن کشور توجه کردند و از نظم حاکم پیروی کردند، خیلی زودتر و با هزینه کم‌تر این ویروس را جمع کردند و تلفات کمتری دادند. این نیز یادآور دستور دین در لزوم اطاعت‌پذیری از تعالیم الهی است که در آیات و روایات متعددی جلوه‌گر شده است؛ از جمله آیه شریفه:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَ أَنْتُمْ تَسْمَعُونَ﴾. (انفال: ۲۰)

ای اهل ایمان، از خدا و پیامبرش اطاعت کنید و درحالی‌که [سخنان بر حق او

را می شنوید، از او روی نگردانید.

پاسخ برخی شبهات پدیدآمده پیرامون امراض مُسری، مثل کرونا

یکی از پیامدهای شیوع امراض عمومی، ایجاد چالش در باورهای دینی مردم و شبهه در امور اعتقادی است که سؤال‌هایی را پدید می‌آورد؛ از جمله اینکه گفته شد: مگر نه این است که مسجد خانه خداست و در مشکلات و سختی‌ها باید به خانه خدا پناه برد؟! پیامبر اسلام ﷺ فرمودند:

«إِذَا نَزَلَتِ الْعَاهَاتُ وَالْآفَاتُ عُوفِيَ أَهْلُ الْمَسَاجِدِ»؛ «اهل مسجد و نمازگزاران از آفات و مریضی‌ها مصون هستند». (ابن اشعث، بی‌تا، ص ۳۹) پس چرا مساجد، خصوصاً مسجدالحرام و مسجدالنبی از ترس سرایت بیماری بسته شده است؟ چرا بسیاری از کسانی که اهل مساجد و نماز و دعا بودند، به این بیماری گرفتار شده‌اند؟ در برابر این نوع شبهه‌ها اندیشمندان حوزه دین نیز پاسخ‌های علمی و مستدل بیان کرده‌اند که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

۱. برخی از حوادث، ابتلائات و گرفتاری‌ها با علم و قدرت الهی محقق شده و بخشی از نظام آفرینش است که با هدف آزمایش انسان در مسیر رشد و کمال او در جریان است. خداوند، خالق و مربی انسان‌هاست. همان‌گونه که با عبادت و نیایش آنان را تربیت می‌کند، برخی از ابتلائات و مصایب نیز هدفی جز تربیت و ارتقای انسان ندارد؛ چنان‌که قرآن می‌فرماید:

﴿وَلَتَبْلُوَنكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ
وَكَثِيرٍ الصَّابِرِينَ﴾ (بقره: ۱۵۵)

«و بی تردید شما را به چیزی اندک از ترس و گرسنگی و کاهش بخشی از اموال و کسان و محصولات [نباتی یا ثمرات باغ زندگی از زن و فرزند] آزمایش می‌کنیم و صبرکنندگان را بشارت ده.

اساساً آفرینش انسان در دل این جهان پرتلاطم و آمیخته با شرّها و خیرها برای تربیت استعدادها و کامل شدن عقل و روح آدمی است. بر اساس سخن علی علیه السلام سختی‌ها و نامایمات، وجود خام انسان را مقاوم و آبدیده می‌کند. (شریف رضی، ۱۳۶۹ش، نامه ۴۵) شهید مطهری در این زمینه می‌گوید:

این خصوصیت مربوط به موجودات زنده، بالأخص انسان است که سختی‌ها و گرفتاری‌ها، مقدمه کمال‌ها و پیشرفت‌هاست. ضربه‌ها، جمادات را نابود می‌سازد و از قدرت آنان می‌کاهد، ولی موجودات زنده را تحریک می‌کند و نیرومند می‌سازد؛ بسی زیادت‌ها که اندر نقص‌هاست. مصیبت‌ها و شدائد، برای تکامل بشر ضرورت دارد، اگر محنت‌ها و رنج‌ها نباشد، بشر تباه می‌گردد. (مطهری، ۱۳۹۲ش، ج ۱، ص ۱۷۶)

بنابراین وظیفه انسان‌ها هنگام روبه‌رو شدن با مشکلات و شرور، پناه بردن به عقل، علم و معنویت و تلاش برای چیره‌شدن بر نابسامانی‌هاست و انتظار استجاب همه دعاها و رفع همه مشکلات چه به وسیله دعا و چه به وسیله علم و عقل، انتظاری نادرست و غیرعقلانی است.

امام علی علیه السلام یکی از اهداف رسالت پیامبران را برانگیختن ظرفیت‌های عقلی دهن شده بشر معرفی فرموده است:

(فَبَعَثَ فِيهِمْ رَسُولَهُ وَاتَرَ إِلَيْهِمْ أَنْبِيَاءَهُ... وَيُشِيرُوا لَهُمْ دَفَائِنَ الْعُقُولِ وَيُرُوهُمْ آيَاتِ الْمَقْدَرَةِ مِنْ سَقْفِ قَوْقُهُمْ...). (شریف رضی، ۱۳۶۹ش، خطبه اول)، خداوند پیامبران خود را مبعوث فرمود و هر چندگاه متناسب با خواسته‌های انسان‌ها رسولان خود را پی‌درپی اعزام کرد تا... توانمندی‌های پنهان شده عقل‌ها را آشکار سازند و نشانه‌های قدرت خدا را معرفی کنند.

۲. هرپدیده‌ای در جهان ویژگی‌های تکوینی خاص خود را دارد. جسم انسان با ویژگی‌های خاص خود در برابر برخی از باکتری‌ها و ویروس‌ها آسیب‌پذیر است، اما

اعتقاد و ایمان معنوی مربوط به روح انسان است و موجب تغییر در ساختمان بدنی انسان نمی‌شود؛ پس اینکه ویروس در انسان‌های دیندار اثر نکند یا دینداران بتوانند به روش‌هایی غیر از روش‌های درمانی دیگر انسان‌ها درمان شوند، انتظار نابیجایی است.

تفاوت انسان مسلمان و کافر در فکر، صفات روحی، جهت‌گیری‌های عاطفی و رفتاری است، نه در جسم و ویژگی‌های جسمی. از آنجا که نظام علی - معلولی در سرتاسر عالم یکسان است، اگر قرار است ویروس یا میکروبی با دارویی ترکیب شده از مواد شیمیایی از بین برود، تفاوتی ندارد که مسلمان آن را استفاده کند یا غیر مسلمان؛ همان‌گونه که آثار و پیامدهای ویروس در بدن مؤمن و غیر مؤمن یکسان است، روش درمان دارویی مسلمان و غیر مسلمان نیز مشابه است؛ بنابراین ادعای اینکه مسلمانان باید به شیوه‌ای متفاوت از کافران درمان شوند تا درستی اعتقاداتشان اثبات شود، سخن نامعقولی است. (خبرگزاری رسمی حوزه علمیه، کد خبر: ۸۹۶۱۳۵، ۲۸ فروردین ۱۳۹۹)

۳. برخلاف نگاه محدود شبهه‌کنندگان، وجود و شیوع برخی بلاهای ناتوان‌کننده بشر، مثل بیماری کرونا، نه تنها دلیلی بر عدم وجود خدا نیست، بلکه ثابت می‌کند که نیرویی بالاتر از نیروی بشر وجود دارد که گستره قدرت و دانش او فهم ناشدنی است و می‌تواند با موجودی بسیار کوچک همه ادعاهای انسان‌های متکبر را در هم فرو ریزد. امراض واگیردار، از جمله ویروس کرونا، یک پدیده مثل همه پدیده‌های موجود در جهان است و هر پدیده‌ای به علت هستی بخش نیازمند است. مریضی‌های عمومی برآمده از ویروس‌ها به همان اندازه بر وجود خداوند قادر و دانا دلالت می‌کند که بزرگ‌ترین کهکشان‌ها دلالت دارند. امروزه بشر با همه پیشرفت‌های خیره‌کننده و ادعاهای بزرگی که دارد، همچنان در مواجهه با پدیده‌ای که با چشم غیر مسلح دیده نمی‌شود، ضعیف و درمانده است. وجود بیماری‌ها ثابت می‌کند تمام زندگی بشری که مدعی تسخیر آسمان و اعماق دریا، ساخت انواع وسایل پزشکی و درمانی، انواع سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای جنگی و تسلیحاتی و... است، با موجودی که در ذات خود ناتوان و ناچیز

است به یک باره به هم می‌ریزد و چه بسا که این پدیده‌ها عاملی برای بازگشت انسان به باورها و اعتقادات اصیل دینی باشد؛ چنان‌که قرآن کریم می‌فرماید:

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ﴾
(الأعراف: ۹۴)

هیچ پیامبری را در شهری نفرستادیم، مگر آنکه اهلش را [پس از تکذیب آن پیامبر] به تهیدستی و سختی و رنج و بیماری دچار کردیم، باشد که [به پیشگاه ما] فروتنی و زاری کنند.

۴. مساجد و حرم‌ها را انسان‌ها برپا می‌کنند تا با خدای خود مناجات کرده و به او نزدیک شوند؛ اگر خداوند به حضور در مساجد و عبادت خالصانه در آن امر کرده است، (الأعراف: ۲۹) همان خدا به بشر عقل داده و به وسیله پیام‌های وحی به او یادآور شده است که لازم است برای حفظ جان خود و دیگران اقدامات لازم را انجام دهد. بنابراین اگر حفظ جان انسان‌ها مستلزم تعطیلی موقت مساجد و دیگر مراکز مذهبی باشد، تعطیلی آنها واجب است. در همین راستا رعایت فاصله اجتماعی در باره مریضی‌های واگیردار، در بیان حضرات معصومین به صورت واضح بیان شده است. رسول خدا ﷺ فرمود:

إِنَّ اللَّهَ كَرِهَ لَكُمْ... أَنْ يَكَلِّمَ الرَّجُلَ مَجْذُومًا إِلَّا أَنْ يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ قَدْرُ ذِرَاعٍ وَقَالَ فِرَّ
مِنَ الْمَجْذُومِ فِرَارًا مِنَ الْأَسَدِ. (شیخ صدوق، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۵۵۷)

خداوند اموری را برای شما نمی‌پسندد... خداوند نمی‌پسندد انسانی با جذامی سخن بگوید، مگر اینکه میان آنها به اندازه یک ذراع فاصله باشد. سپس فرمود از جذامی بگریز همانند گریختن از شیر».

و براساس برخی از روایات گاهی برخی بلاها و تعطیلی حج را پیش‌بینی می‌کردند و به مردم توصیه می‌کردند برای انجام حج خود شتاب کنند. سدید صیرفی گوید: نزد امام صادق ع بودم درحالی‌که گروهی از اهل کوفه نزد حضرت بودند، امام به آنها رو کردند و فرمودند:

حج به جای آورید پیش از آنکه از انجام آن محروم شوید. حج به جا بیاورید قبل از آنکه قحطی و گرانی و جور سلطان، ستم و دشمنی، همچنین بلا، وبا و گرسنگی شما را فرا بگیرد و فتنه ها شما را احاطه کند. (شیخ مفید، ۱۴۱۳ق، ص ۶۵-۶۴).

از این روایات می توان حکم هر نوع مریضی واگیردار (مثل کرونا) را استنتاج کرد و لزوم رعایت آن مقررات در محل اجتماعات عمومی، مثل مسجد، را لازم شمرد. تعطیلی این مکان ها و برخی از مراسم های مذهبی به معنای تعطیلی دین، دینداری و بندگی خدا نیست. انسان مؤمن می تواند در همه امور زندگی و در هر حال و هر مکانی به یاد خدا و برای خدا باشد. (خبرگزاری رسمی حوزه علمیه، کد خبر: ۸۹۶۱۳۵، ۲۸ فروردین ۱۳۹۹)

۵. به یقین، شفا از خداوند است و انسان موحد فقط خدا را سبب همه اتفاقات می داند: «لَيْسَ الْمُؤْتَرَفِ الْوَجُودِ إِلَّا اللَّهُ»، اما خداوند این شفا دادن را نیز بر اساس یک نظام معینی قرار داده است. به این معنا که در نظام خلقت هر چیزی دارای علت و سبب خاص خودش هست و انسان باید برای حل مشکل سراغ آنها برود: «أَبَى اللَّهُ أَنْ يَجْرِيَ الْأُمُورَ إِلَّا بِأَسْبَابِهَا»؛ «خداوند منع کرده است که کارها جز با سبب خودش جریان یابد». (مصطفوی، ۱۳۶۰ش، ج ۱۳، ص ۱۶۵، خونی، ۱۳۲۴ق، ج ۱۷، ص ۲۷۲). بنا بر این نیاز به پزشک، طبابت و درمان، جزو اقتضائات نظام عِلّی و معلولی نظام هستی است و انسان مریض، باید شفا از خدا را با مراجعه به پزشک درخواست کند. بر پایه روایات هنگامی که حضرت موسی علیه السلام بیمار شد، بنی اسرائیل نزد او آمدند و بیماری او را شناختند و گفتند: اگر فلان دارو را مصرف کنی، شفایابی. موسی علیه السلام گفت: «مداوا نمی کنم تا خدا مرا بی دوا بهبود بخشد». پس بیماری او طولانی شد. خدا به او وحی فرمود: «به عزت و جلالم سوگند! تو را عافیت نمی دهم تا به دوایی که گفته اند درمان کنی» پس موسی به بنی اسرائیل گفت: «درویی که می گفتید به آن مرا معالجه می کنید، بیاورید». پس او را مداوا کردند و بهبود یافت. این در دل موسی علیه السلام حالت شکوه و اعتراضی را پدید آورد. خدای تعالی به او

وحی فرستاد: «خواستی حکمت مرا به تو گل خود باطل کنی، چه کسی غیر از من داروها و منفعت‌ها را در گیاهان و اشیا نهاده است؟». (نراقی، ۱۴۱۵ق، ص ۲۲۸)

۶. پدیده‌های خُرد و کلان جهان علاوه بر علت‌های مادی، علت یا علل معنوی و فرامادی هم دارد. آنچه در محدوده علم و قدرت انسان است، شناخت و تسخیر برخی از علل مادی است. درحالی‌که انسان باید علاوه بر استمداد از علل مادی شناخته شده، به علل مادی و معنوی ناشناخته هم توجه کند. در این زمان می‌بینیم با گسترش ویروس کرونا، مردم دنیا که دارای هر مسلک و دین و آیینی بودند، حتی لائیک‌ترین جوامع نیز خود را محتاج به امداد الهی دانستند، جلسات دعا و استغاثه گذاشتند و با اضطرار تمام، رفع این گرفتاری را از خداوند خواستند. این هم زمینه‌ای است برای یادآوری حکمت قرآنی که خداوند متعال می‌فرماید:

﴿فَأَخَذْنَا هُمْ بِالْأَسْأِءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ﴾. (انعام: ۴۲)

پس آنان را به تهیدستی و سختی، رنج و بیماری دچار کردیم، باشد که در پیشگاه ما فروتنی و زاری کنند.

با این حساب، کرونا نیاز درونی بشر به معنویت را نشان داد که می‌بایست از این پدیده به عنوان عامل عمق‌بخشی به باورهای دینی بهره‌برد و مردم را با حقایق معنوی که اسلام مبشر آن است، آشنا ساخت. (خبرگزاری شبستان، کد خبر: ۹۴۰۷۳۵، ۱ تیرماه ۱۳۹۹)

۷. در خصوص حدیث منقول از رسول خدا ﷺ در باره عافیت اهل مسجد، می‌بایست توجه کرد که «عافیت» اگرچه به معنای سلامتی جسم و روح تعبیر شده، اما در نصوص دینی بیشتر در سلامتی دین و ایمان به کار رفته است. براین اساس معنای حدیث این است که وقتی فتنه‌های گمراه‌کننده فرو بیارد و بسیاری از مردم را گمراه و سرگردان کند، اهل مساجد به سبب ارتباط مداوم و نزدیک با دین و عالمان دینی از گمراهی مصون می‌مانند. حتی اگر منظور از آفات و عاهات، بیماری‌های جسمی هم

باشد، سخن منسوب به پیامبر ﷺ به این معنا نیست که اهل مساجد حتی اگر اصول بهداشتی را رعایت نکنند، باز هم در امان خواهند بود و عوامل طبیعی و غیر آن بر اهل مسجد اثر ندارد و نیز به این معنا نیست که اگر عقل و تجربه صحیح به تعطیلی و محدود کردن موقت مساجد حکم می‌کند، همچنان باید درهای مساجد باز باشد! این روایت یقیناً بر چنین لوازمی دلالت ندارد.

۸. توصیه‌های متعدد و وضع قوانین مختلف برای رعایت پاکی و بهداشت جسمی و روحی از احکام طلایی اسلام و روش عملی پیشوایان دین بوده است. بخش سترگی از احکام فقهی به موضوع طهارت و پرهیز از آلودگی‌ها مربوط است و مؤمنان به مراعات طهارت و دوری از پلیدی ظاهر و باطن موظف شده‌اند.

بررسی مفاد روایت منسوب به پیامبر ﷺ در کنار دیگر آیات و روایات این معنا را به دست می‌دهد که اولاً؛ اهل مساجد، اهل پاکیزگی و آراستگی‌اند (بقره: ۱۲۵ و حج: ۲۵) و خداوند صریحاً به رعایت پاکیزگی مساجد و طهارت ظاهری و باطنی مؤمنان، خصوصاً هنگام حضور در مسجد فرمان داده است: ﴿خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾. (اعراف: ۳۱). امام صادق علیه السلام فرمود: در تورات نوشته شده است که خداوند فرمود:

أَنْ يُبَوِّقَ فِي الْأَرْضِ الْمَسَاجِدِ فَطُوبَى لِعَبْدٍ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ ثُمَّ زَارَنِي فِي بَيْتِي إِلَّا إِنَّ عَلَى الْمَرْؤِ كِرَامَةَ الرَّائِرِ... (شیخ صدوق، ص ۲۷)

همانا مساجد خانه‌های من روی زمین هستند، خوشا به حال بنده‌ای که در خانه خود پاکیزگی کند و من را در خانه‌ام زیارت کند. آگاه باشید بر زیارت شونده است که زائر خود را گرامی بدارد.

ثانیاً؛ تطهیر مسجد از پلیدی‌ها از واجبات فوری است؛ همچنان که پاکیزگی و رعایت بهداشت و آراستگی از آداب واجب و مستحب حضور در مساجد و حرم‌های اولیای دین است؛ (توضیح المسائل مراجع معظم تقلید، احکام مسجد) به همین سبب، ضد عفونی

کردن مسجد از آلودگی‌ها نیز واجب است.

ثالثاً: از آنجا که بر اساس حکم عقل و دین، حفظ جان خود و دیگران بر مؤمنان واجب و خود و دیگران را در معرض بیماری و نابودی قرار دادن حرام است (نساء: ۲۹؛ مائده: ۳۲)، اگر بنا بر نظر متخصصان، برای پیشگیری از مرگ و بیماری، جلوگیری از حضور افراد در مساجد لازم باشد، بستن درهای مساجد نه تنها ممنوع نیست، بلکه واجب شرعی خواهد بود و این امر هرگز از قداست و اهمیت مسجد نمی‌کاهد، بلکه خود از اهمیت و قداست مسجد در نظر شرع مطهر نشان دارد.

رابعاً: توجه به این نکته مهم است که معمولاً بیماری‌ها و بلاهای اجتماعی علاوه بر خسارت‌های جسمی و مادی، پیامدهای فکری، اعتقادی و اخلاقی گسترده‌ای هم دارد؛ آنچنان که ممکن است بسیاری از مردم در اعتقادات خود تردید کنند یا به رفتارهای غیر اخلاقی آلوده شوند یا دست کم گرفتار ناامیدی، اضطراب و آشفتگی شوند. بر اساس این سخن پیامبر، اهل مساجد به سبب ارتباط مداوم و عمیق با خداوند، از چنان پیامدهایی در امان خواهند بود. منظور غالب افرادی است که چنین وصفی دارند، نه تک‌تک افراد. بنابراین معنای این سخن این است که در بلاهای فراگیر، غالب اهل مساجد در امان و عافیت خواهند بود؛ هرچند ممکن است برخی از آنان نیز به آن بلاها گرفتار آیند. (خبرگزاری مهر، کد خبر: ۴۸۹۴۵۲۵، فروردین ۱۳۹۹)

نتیجه‌گیری

یکی از پیامدهای شیوع امراض عمومی، مثل کرونا، تعطیلی مراکز دینی، خصوصاً تعطیلی حج و عمره است که بر اساس دیدگاه برخی از افراد، نشانگر ناکارآمدی تعالیم دین است و در نتیجه تعطیلی مراکز و مناسک دینی از جمله حج و عمره سبب تضعیف جایگاه دین در جامعه می‌شود. در مقابل صاحب نظران دیگری دست برتر دین در زمان شیوع امراض واگیردار عمومی را مطرح کرده‌اند. طبق گفته آنان شیوع مریضی‌های

عمومی، مثل کرونا، با وجود ضرر و زیان، مرگ و میر و خسارت های فراوان باعث بیداری وجدان های خفته شده و دل ها را متوجه پروردگار عالم کرده است؛ زیرا مریضی ها ممکن است مثل هر پدیده دیگری وسیله آزمون انسان و زمینه ساز رشد و تکامل وی شود و تعطیل شدن مراکز دینی و مناسک با اهمیتی مثل حج و عمره، نه تنها باعث دوری انسان از دین و معنویت نمی شود، بلکه نشانگر توجه دین به ارزش و کرامت انسان است و با دستور تعطیلی می خواهد سلامت جسم و جان او را تضمین کند. از سوی دیگر می توان با این رخدادها دل های انسان ها را به هم نوعان خود نزدیک کرد و جلوه های زیبایی از ایثار و فداکاری برای هم نوع را در دوران همه گیری کرونا ثبت کرد.

منابع

- قرآن کریم، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی.
۱. آمدی، عبدالواحد بن محمد، (۱۴۱۵ق)، غرر الحکم و درر الکلم، محقق / مصحح: رجائی، سیدمهدی، قم، دارالکتاب الإسلامی.
 ۲. ابن اشعث، محمد بن محمد، (بی تا)، الجعفریات (الأشعثیات)، تهران، چاپ اول، مكتبة النبوی الحديثة.
 ۳. امام خمینی، سیدروح الله، (۱۳۷۳ش)، توضیح المسائل (محشی، امام خمینی علیه السلام)، قم، چاپ الهادی.
 ۴. خویی، میرزا حبیب الله، منهاج البراعة فی شرح نهج البلاغة، تهران، مكتبة الإسلامیة.
 ۵. شریف رضی، محمد بن الحسین، (۱۳۶۹ش)، نهج البلاغة، محقق: السيد كاظم المحمدي و محمد الدشتی، قم، انتشارات الإمام علی علیه السلام، الطبعة الثانية.
 ۶. شیخ صدوق، محمد بن علی، (ت ۳۸۱ق)، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، محقق: علی اکبر الغفاری، طهران، مكتبة الصدوق.
 ۷. -----، (۱۴۱۳ق)، من لایحضره الفقیه، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم.
 ۸. کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۳۸۹ق)، الاصول من الکافی، تحقیق: علی اکبر الغفاری، طهران، دارالکتب الإسلامیة، الطبعة الثانية.

۹. مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق) بحار الأنوار (ط - بیروت)، محقق / مصحح: جمعی از محققان، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
۱۰. مطهری، مرتضی، (۱۳۹۲ش) مجموعه آثار، قم، انتشارات صدرا.
۱۱. مصطفوی، حسن، (۱۳۶۰ش)، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب تهران.
۱۲. مفید، محمد بن محمد، (۱۴۱۳ق)، الأمالی، محقق / مصحح: استادولی، حسین و غفاری، علی اکبر، قم، کنگره شیخ مفید.
۱۳. نراقی، محمد مهدی بن ابی ذر، (۱۹۶۷م)، جامع السعادات، بیروت، تعلیق و تحقیق محمد کلانتر.

مقالات

۱۴. احمدیان، ابراهیم، «تیراجل در صدمات راه جبل»، دانشنامه حج و حرمین، قم، پژوهشکده حج و زیارت، ج ۵، ص ۵۵۳.
۱۵. جعفریان، رسول، (تابستان ۱۳۷۹)، حج‌گزاری ایرانیان در دوره قاجار، میقات حج، شماره ۳۲، ص ۷۹-۵۴، شماره ۳۳.
۱۶. جعفریان، «سفرنامه های حج قاجاری»، روزنامه سفر عتبات و مکه، وقارالدوله (سکینه سلطان)، ج ۷، صص ۲۲-۲۱.
۱۷. سامانی، (بهار ۱۳۹۷)، «تبیینی از تعطیلی حج از صفویه تا انقلاب اسلامی ایران»، میقات حج، شماره ۱۰۳، صص ۱۱۷-۱۳۳.
۱۸. عباسی محمود و دیگران انتقال بیماری ایدز از طریق تماس جنسی، فصلنامه حقوق پزشکی، سال دوم شماره چهارم، بهار ۱۳۸۷ صص ۱۶۷-۱۳۰.

خبرگزاری ها و پایگاه های اطلاع رسانی

۱۹. خبرگزاری رسمی حوزه علمیه، کد خبر: ۸۸۹۴۴۵، ۱۵ اسفند ۱۳۹۸.
۲۰. خبرگزاری مهر، کد خبر: ۴۹۶۴۷۹۱، ۱۳ تیر ۱۳۹۹.
۲۱. پایگاه خبری و اطلاع رسانی وزارت بهداشت «فاصله گذاری اجتماعی، ضرورتی در دست فراموشی، ۱۱ تیر ۱۳۹۹.

۲۲. دیار آفتاب، پایگاه خبری استان مرکزی، ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۹.
۲۳. خبرگزاری تسنیم، اسفند ۱۳۹۸.
۲۴. ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۳۵۲۰، فروردین ۱۳۹۹.
۲۵. روزنامه دنیای اقتصاد، کد خبر: ۳۶۳۷۱۱۰، ۲۸ اسفند ۱۳۹۸.
۲۶. مشرق، کد خبر: ۱۰۶۲۰۵۲، ۲۷ فروردین ۱۳۹۹.
۲۷. مشرق، کد خبر: ۱۰۴۸۸۷۳، ۱۵ اسفند ۱۳۹۸.
۲۸. خبر آنلاین، کد خبر: ۱۳۷۹۳۳۰، ۲ اردیبهشت ۱۳۹۹؛ سایت یورونیوز فارسی، ۲۷/۰۲/۲۰۲۰.
۲۹. شهرآرا نیوز، کد خبر: ۵۷۴۱۸، ۱۲ بهمن ۱۳۹۹.
۳۰. جواد درویش، اندیشکده راهبردی مهاجر، سال ۱۳۹۸.
۳۱. ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۳۵۵۹۱، ۱۵ فروردین ۱۳۹۹.
۳۲. خبرگزاری رسمی حوزه علمیه، کد خبر: ۸۹۶۱۳۵، ۲۸ فروردین ۱۳۹۹.
۳۳. روزنامه دنیای اقتصاد، کد خبر: ۳۶۶۶۳۶۰، ۵ تیر ۱۳۹۹.
۳۴. خبرگزاری بین المللی قرآنی (ایکنا)، کد خبر: ۳۹۰۸۰۱۲، ۱۱ تیر ۱۳۹۹.
۳۵. خبرگزاری رسمی حوزه علمیه، کد خبر: ۸۹۶۱۳۵، ۲۸ فروردین ۱۳۹۹.
۳۶. ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۱۴۵۹۵، ۲۷ اسفند ۱۳۹۸.
۳۷. ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۱۴۵۹۵، ۲۷ اسفند ۱۳۹۸.
۳۸. ایکنا، «دعای ادیان برای رهایی از کرونا در ایتالیا» دوم فروردین ۱۳۹۹ و خبرگزاری رسمی حوزه، کد خبر: ۹۱۵۱۰۱، ۳۱ مرداد ۱۳۹۹.
۳۹. پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، ۱۸ آبان ۱۳۹۹.
۴۰. ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۱۴۵۹۵، ۲۷ اسفند ۱۳۹۸.
۴۱. ایرنا، کد خبر: ۸۴۰۸۹۳۴۰، ۶ آبان ۱۳۹۹.
۴۲. ایرنا، کد خبر: ۸۴۰۶۸۶۰۴، ۱۹ مهر ۱۳۹۹.
۴۳. دویچه وله فارسی، «بحران کرونا؛ سقوط بورس های جهان»، ۲۰/۰۲/۲۰۲۰.
۴۴. خبرگزاری بین المللی قرآنی (ایکنا)، کد خبر: ۳۹۰۸۰۱۲، ۱۱ تیر ۱۳۹۹.
۴۵. خبرگزاری فارس، ۴ فروردین ۱۳۹۹.
۴۶. ایرنا، کد خبر: ۸۳۷۱۷۰۶۰، ۲۷ اسفند ۱۳۹۸.

۴۷. خبرآنلاین، ۲۱ اسفند ۱۳۹۸.
۴۸. ایرنا، کد خبر: ۸۳۹۱۷۶۰۸، شهریور ۱۳۹۹.
۴۹. پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، ۳۰ شهریور ۱۳۹۹ و تسنیم، ۴ آذر ۱۳۹۹.
۵۰. خبرآنلاین، ۱۵ اردیبهشت ۱۳۹۹.
۵۱. ایسنا، کد خبر: ۹۹۰۱۲۷۱۵۶۶۱ با عنوان شتاب در کمک مؤمنانه، ۲۷ فروردین ۱۳۹۹.
۵۲. ایرنا، رزمایش کمک مؤمنانه تجلی همدلی و وحدت، کد خبر: ۸۳۷۸۳۳۱۴، ۲۲ اردیبهشت ۱۳۹۹.
۵۳. خبرگزاری رسمی حوزه علمیه، کد خبر: ۸۹۶۱۳۵ بیست و هشت فروردین ۱۳۹۹.
۵۴. پایگاه اطلاع‌رسانی تابناک، «آیت‌الله جوادی آملی: کرونا ویروس با رحمت مطلقه الهی هماهنگ است»، کد خبر: ۲، ۹۶۷۲۵۸، فروردین ۱۳۹۹.
۵۵. خبرگزاری رسمی حوزه علمیه، کد خبر: ۸۹۶۱۳۵، ۲۸ فروردین ۱۳۹۹.
۵۶. خبرگزاری شبستان، کد خبر: ۱، ۹۴۰۷۳۵، تیرماه ۱۳۹۹.
۵۷. خبرگزاری مهر، کد خبر: ۴۸۹۴۵۲۵، فروردین ۱۳۹۹.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی